

Sziebig Orsolya Johanna¹

Ökocídium az uniós jogban – eddigi történések és lehetséges scenáriók

Absztrakt

Napjaink egyre gyakrabban előforduló környezeti katasztrófái már az európai térségben is rámutatnak a klímaváltozás negatív következményeire. A nemzetközi közösség és az Európai Unió minél hatékonyabb cselekvési tervet igyekszik meghatározni, amelynek középpontjában a fenntartható gondolkodásmód van. Ugyanakkor az elmúlt években újra erőre kapott a legsúlyosabb környezetrombolást elkövető személyek és vállalatok büntethetőségének gondolata. Az ökocídium története egészen az 1970-es évekig tekint vissza, azonban hosszú időre lekerült mind a Nemzetközi Jogi Bizottság, mind az államok tárgyalási palettájáról. Az utóbbi évtizedben újra felmerült a nemzetközi szintű büntethetőség kérdése, ezzel együtt az ökocídium egyre nagyobb támogatást nyert. Az Európai Unióban is láthatunk törekvéseket az ökocídium elfogadása iránt, elsősorban a zöld lobbij részéről. Ugyanakkor, az uniós intézmények diskurzusában és a tagállami jogalkotásban is mind gyakrabban találkozunk a környezeti károkért való büntetőjogi felelősség aspektusával. Jelen tanulmány az eddigi történéseket, a jelenlegi folyamatokat és a lehetséges jövőbeli scenáriókat járja körbe.

Kulcsszavak: ökocídium, európai polgári kezdeményezés, környezetjog, EU-környezetpolitika, klímaváltozás, Nemzetközi Büntetőbíróság

Bevezetés

A környezetvédelem és a fenntartható gondolkodásmód egyre nagyobb teret nyer napjainkban. Az európai térség mindig is élen járt a környezeti megfontolások figyelembevételében, de ez főként annak köszönhető, hogy az ipari forradalom okozta negatív hatások jelentős mértékben érintették. Az Európai Unió (EU) mint *sui generis* entitás mára kiterjedt környezetjogi szabályozással rendelkezik, jelentősen meghatározva a tagállamok vonatkozó joganyagát.² Nem vitás, jelen századunk

¹ Egyetemi adjunktus, SZTE ÁJTK Nemzetközi Jogi és Európa-jogi Tanszék (e-mail: ojsziebig@juris.u-szeged.hu).

² Lásd Gombos Katalin – Sziebig Orsolya Johanna: *Az európai uniós környezetjogi szabályozás legújabb irányai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

legfontosabb kihívása a globális környezeti problémák kezelésének kérdése, amelyek súlyos negatív hatásokat tartogatnak az európai államok számára is.

2021 nyarán Európának katasztrófák sorával kellett szembenéznie. Az extrém időjárás a nyugati területeken heves esőzéseket és áradásokat, míg a déli régiókban hőhullámokat és soha nem látott tűzvészt tartogatott. Kyriakos Mitsotakis görög miniszterelnök szavaival: „A tüzesetek megmutatták a klímaváltozás realitását.”³ Mindeközben a klímakutatók a Golf-áramlat lassulására figyelmeztetnek, ami alapvetően megváltoztathatja az európai térség klimatikus viszonyait. A legújabb modellezések alapján századunk végére mintegy 35-45%-kal gyengülhet az áramlat, ami már visszafordíthatatlan instabilitáshoz vezet.⁴ Az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület I-es munkacsoportja 2021 augusztusában adta közre legújabb jelentését,⁵ amelyben a klímaváltozást „széles körűnek, gyorsnak és erősödőnek” jellemezte.⁶ A jelentés új becsléseket tartalmaz a következő évtizedek hőmérsékleti viszonyaira. Ha a 1,5 °C-os globális felmelegedési szintet átlépjük, és nem történik azonnali, gyors és nagymértékű csökkentés az üvegházhatású gázok kibocsátásában, akkor a felmelegedés 1,5 °C-os vagy akár 2 °C-os korlátozása elérhetetlen lesz. Most első alkalommal a jelentés részletes regionális elemzéseket is tartalmaz, amelyek szerint az európai térségnek számolnia kell a hőmérséklet és a tengerszint emelkedésével, egyúttal a szélsőséges időjárási jelenségek gyakoribbá válnak, idesorolva az áradásokat, a hosszú ideig tartó hőhullámokat és az aszályos időszakokat.⁷ Ugyancsak beszámolhatunk a biológiai sokféleség jelentős csökkenéséről, amely bár a Föld más részeihez képest kedvezőbb mutatókkal rendelkezik Európában, de így is mintegy 24%-os veszteségről beszélhetünk. A biodiverzitás csökkenéséhez jelentős mértékben hozzájárul a klímaváltozás, azonban a vezető ok a természetes szárazföldi és vízi élőhelyek megváltoztatása vagy felszámolása.⁸

A fentiekre is tekintettel, egyre inkább felértékelődik a környezet védelme és a legsúlyosabb környezetpusztító magatartások akár büntetőjogi szankcionálása. A környezet büntetőjogi védelme új keletű, az 1970-es évekre tekint vissza. Az Európai Unió bizonyos mértékben törekszik a tagállamokat rábírni a vonatkozó szabályozás elfogadására, ennek az Európai Parlament és a Tanács 2008/99/EK irányelve a környezet büntetőjog általi védelméről biztosít joga-

³ Greece Wildfires Spread, Causing Mass Evacuations. *BBC*, 2021. augusztus 7.

⁴ Levke Caesar et al.: Current Atlantic Meridional Overturning Circulation Weakest in Last Millennium. *Nature Geoscience*, (2021), 14. 118–120.

⁵ IPCC: *AR6 Climate Change 2021: The Physical Science Basis* (2021).

⁶ IPCC: *Climate Change Widespread, Rapid, and Intensifying*. Press Release, 2021/17/PR (2021. augusztus 9.).

⁷ IPCC Working Group I: *Regional Fact Sheet – Europe* (é. n.). 1–2.

⁸ A biodiverzitás csökkenéséről átfogó képet nyújt a WWF által 2020-ban közreadott Living Planet Report. R. E. A. Almond – M. Grooten – T. Petersen (szerk.): *Living Planet Report 2020. Bending the Curve of Biodiversity Loss*. Gland, WWF, 2020. 19–20.

pot.⁹ Napjainkban azonban egyre nagyobb szerepet kap a nemzetközi jog területéről érkező ökocídium, amely alapjaiban változtathatja meg a környezeti károk büntetőjogi szankcionálásának területét. Jelen tanulmány keretei között röviden meghatározom az ökocídium általános jelentéstartalmát és fogalmát. Részletesen bemutatom továbbá az ökocídium eddigi történetét az Európai Unióban és a már megvalósult kezdeményezések körét. Végül, de nem utolsósorban néhány, az ökocídiummal kapcsolatos jövőképet vázolok fel.

Az ökocídium rövid története és fogalma

Az ökocídium kifejezés mind gyakrabban jelenik meg a közbeszédben és a jogi szakzsargonban is. Ugyanakkor, magyar nyelvű szakirodalomról csak korlátozottan beszélhetünk.¹⁰ Éppen a kifejezés általános ismertségének hiányára tekintettel érdemes megvizsgálni, pontosan mit értünk ökocídium alatt, milyen meghatározásokat fogadtak el napjainkig. Jelen tanulmány keretei között az ökocídium történetére csak utalással élek, hiszen fő célkitűzésem az ökocídium Európai Unióban elfoglalt helyének vizsgálata.

A vietnámi háború egyfajta katalizátorként működött az ökocídium kapcsán. Az Amerikai Egyesült Államok 1961 és 1971 között kifejtett háborús cselekményei során 73 millió liternyi vegyszert permeteztek szét ellenséges területeken, mezőgazdasági földeken, ültetvényeket pusztítottak el, számos természetes élőhelyet bulldózerekkel tettek a földdel egyenlővé. Az ökocídium kifejezést 1970-ben dokumentálták először, amikor Arthur W. Galston amerikai növénybiológus és bioetikus professzor egy új nemzetközi megállapodás mellett érvelt, az ökocídium betiltása érdekében. Galston, aki ekkor a Yale Egyetem Botanikai Intézetének elnöki tisztét töltötte be, az elsők között, már 1966-ban felszólalt a Vietnámban alkalmazott növényirtó szerek ellen, utalva azok ökológiai és emberi egészségre gyakorolt hatásaira. 1972 fordulópontot jelentett a nemzetközi környezetvédelemben, ekkor tartották az első, ENSZ keretében rendezett konferenciát, Stockholmban. A konferencián előadott beszédében Olof Palme egykori svéd miniszterelnök (1969–1976; 1982–1986) kifejezetten ökocídiumként említette meg az USA által folytatott ökológiai hadviselést, amelyre beszédében élesen „felháborító dologként” utalt. A konferencia nyomán a környezet elleni bűncselekményekkel foglalkozó munkabizottság 1972-ben alakult meg, és számos nem kormányzati szervezet támogatása mellett

⁹ Görgényi Ilona: Környezetvédelmi büntetőjog az európai elvárásokra figyelemmel. *Agrár- és Környezetjog*, 13. (2018), 25. 63–80.

¹⁰ Az első magyar nyelvű tanulmányt Bodnár László szegedi nemzetközi jogász professzor publikálta a *Jogtudományi Közöny* hasábjain, 1974-ben. Bodnár professzor úr az ecocide kifejezést „ökocídium” fordításban emelte át a magyar jogi nyelvezetbe. Lásd Bodnár László: Az „ökocídium” kérdéséről. *Jogtudományi Közöny*, 29. (1974), 5. 230–239.

látta el munkáját. Richard A. Falk professzor, aki a nemzetközi jog és a háborús bűncselekmények szaktekintélye, 1973-ban publikálta az ökokódiümegyezményről szóló tervezetét – kifejezetten a háború idején végrehajtott ökokódiümmra koncentrálvá. Ezt követően az ökokódiüm 1984 és 1996 között szerepelt a Nemzetközi Jogi Bizottság tárgyalási palettáján is, amely a súlyos környezetpusztítással mint lehetséges környezet elleni bűncselekmény kérdésével foglalkozott. Az ebben az időben tárgyalt béke elleni bűncselekmények tervezetéből azonban eltűnt, így a Római Statútumban¹¹ sem szerepelt később önálló tényállásként. Az ökokódiüm modern története Pauline Helène „Polly” Higgins skót ügyvéd, nemzetközi jogász, író és környezetvédelmi lobbista nevéhez fűződik, aki 2010 áprilisában nyújtott be javaslatot az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez az ökokódiüm nemzetközi szabályozása elfogadásának kezdeményezésére. Javaslátában a Nemzetközi Büntetőbíróság alapító okiratának, a Római Statútumnak a kiegészítését javasolta. Higgins szervezete, a Stop Ecocide Foundation azóta is szakadatlanul fáradozik az ökokódiüm büntet-hetőségének nemzetközi elfogadottságáért.¹²

Általános jelentéstartalom

Az angol terminológia gyökere az *oikos*, vagyis ökoszisztéma és a *caedere*, vagyis pusztítás görög és latin eredetű szavak, amelyekből szóösszetételként keletkezett az angol nyelvű *ecocide*. Szó szerinti fordításban annyit tesz: *killling our home*, vagyis elpusztítani az otthonunkat. Az ökokódiüm általános értelemben arra a kérdésre keresi a választ, hogy a legsúlyosabb környezetpusztítást elkövetők hogyan vonhatók felelősségre, miként büntethetők akár a nemzetközi, akár a nemzeti jog alapján. 2019-ben a Nemzetközi Büntetőbíróság alapító dokumentuma, a Római Statútum részes feleinek konferenciájához kapcsoltan tartottak egy rendezvényt. Ennek keretében Vanuatu szigetállam javasolta, hogy a statútumot egészítsék ki az ökokódiümmal mint önálló tényállással. Ehhez a Római Statútum módosítása szükséges.¹³ A statútum módosításáig hosszú út vezet, és a Nemzetközi Büntető-

¹¹ A Római Statútum a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) alapító okirata, amelyet 1998-ban, Rómában írtak alá, és 2002-ben lépett hatályba. Meghatározza az ICC tárgyi joghatóságát, vagyis azon cselekmények körét, amelyekben vizsgálódhat és eljárhat.

¹² Sziebig Orsolya Johanna: *Ecocide, the New, Yet Old International Crime. Shifting Approaches and Possible Outcomes*. Conference Papers. Timișoara, 13th International Biennial Conference organised by the Faculty of Law of the West University of Timișoara, 2021.

¹³ *Statement by H. E. John H. Licht Ambassador of the Republic Vanuatu to the European Union, General Debate of the 18th Session of the Assembly of State Parties of the Rome Statute of the International Criminal Court* (2019. december).

bíróság sem mentes a kritikai észrevételektől, így az ökocídium sikeres integrálása megkérdőjeleződhet.¹⁴

Az ökocídium nemzetközi jogi fogalma

Bodnár professzor a következőképpen állapította meg az ökocídium fogalmát: „Ekocídium deliktumát követi el az az állam, amely az emberi környezetet szándékosan, olyan mértékben megrongálja vagy pusztítja, hogy az saját államának területén kívül az ökológiai egyensúly megbontására vezethet.”¹⁵ Higgins 2010-es javaslatában szereplő fogalom szerint „az ökocídium az ökoszisztéma(ák) olyan kiterjedt károsítása, megsemmisítése vagy vesztesége, akár emberi tevékenység vagy más okozó által, amely az adott terület lakói számára annak (azok) békés élvezetét jelentős mértékben korlátozta”.¹⁶ Higgins könyvében és több tanulmányban is foglalkozott az ökocídium fogalmával. A nemzetközi jog szemszögéből további két kategóriára osztja az emberi beavatkozás eredményeképpen bekövetkező ökocídiumot. A kideríthetőre, amely a következményekre vagy a feltehető következményekre utal. Ilyen esetekben a környezet elpusztítása, rombolása vagy a veszteség, illetve az előidéző tevékenységért való jogi felelősség is megállapítható lesz, vagyis a felelős személy vagy személyek azonosíthatók. A nem kideríthető esetekben a pontos ok nem azonosítható, de az ökocídiumot megalapozó egyéb tényezők *per se* megjelennek.

Az ökocídium legújabb fogalmát vezető nemzetközi jogászok alkották meg. 2020-ban Svédország kereste meg a Stop Ecocide Foundation szervezetet azzal a kérdéssel, hogy pontosan miként határozható meg az ökocídium fogalma. Ennek nyomán jött létre az a nemzetközi szakértői panel, amely 2021 júniusában közreadta meghatározását, egyúttal meghatározva a Római Statútumhoz fűzött kiegészítéseket is: „E Statútum alkalmazásában az ökocídium olyan jogellenes vagy gondatlan cselekményeket jelent, amelyeket abban a tudatban követtek el, hogy az adott cselekmények nagy valószínűséggel súlyos, és vagy széles körű, vagy hosszú távú kárt okoznak a környezetben.” A panel a fő fogalmon kívül az egyes tényállási elemeket is meghatározta definíciós szinten.¹⁷

¹⁴ Vö.: Anastacia Greene: The Campaign to Make Ecocide an International Crime: Quixotic Quest or Moral Imperative? *Fordham Environmental Law Review*, 30. (2019), 3. 31–47.

¹⁵ Bodnár (1974): i. m. 239.

¹⁶ Polly Higgins: *Eradicating Ecocide, Laws and Governance to Stop the Destruction of the Planet*. 2. kiadás. London, Shephard-Walwyn, 2016. 62–63.

¹⁷ Stop Ecocide Foundation: *Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. Commentary and Core Text* (2021. június). 5.

Ökocídium az Európai Unióban

Amennyiben a környezetet súlyosan károsító magatartások Európai Unió belüli megítélését vizsgáljuk, akkor két különböző szegmenst kell görcső alá venni. Elsősorban az EU szervezetrendszerén belüli diskurzust, illetve a különböző programokat és jogalkotási javaslatokat, valamint az elfogadott jogi aktusok körét. Másodsorban az egyes uniós tagállamok helyzetét érdemes feltérképezni, mivel közöttük egyre több olyan országot lelhetünk fel, akik nyíltan kiállnak a legsúlyosabb környezetpusztító magatartások ökocídiumként való büntethetősége mellett. Az előző fejezetben láthattuk, hogy a nemzetközi közösség részéről egyre inkább élénk érdeklődés övezi a Római Statútum kiegészítésének lehetőségét. Ebben a kérdésben az Európai Unió természetesen nem várhatja el egységes álláspont kialakítását a tagállamoktól, de sarkallhatja őket bizonyos irányvonal képviselésére.

Ökocídium az intézmények és egyéb szervek, bizottságok diskurzusában

Az ökocídium nem tekint vissza hosszú múltra az Európai Unió intézményi diskurzusában. Az igazi fordulópontot a 2021-es esztendő jelentette, amikor több alkalommal is előrelépés történt a súlyos környezetrombolással együtt járó tevékenységek megítélése kapcsán. 2021 januárjában egészítették ki a 2019-ben jóváhagyott, emberi jogokról és demokráciáról szóló jelentést,¹⁸ amely kifejezetten említette az ökocídiumot. A jelentéshez fűzött kiegészítést Salima Yenbou európai parlamenti képviselő nyújtotta be.

Az Európai Parlament által jóváhagyott kiegészítés hangsúlyozza, hogy a biológiai sokféleség és az emberi jogok összekapcsolódnak, és kölcsönösen függenek egymástól. Továbbá emlékeztet az államok emberi jogi kötelezettségeire a biológiai sokféleség védelmében, amelyekről az előbb említett jogok függenek, többek között azáltal, hogy előírják a polgárok részvételét a biológiai sokféleséggel kapcsolatos döntésekben, valamint biztosítják a hatékony jogorvoslathoz való hozzáférést a biológiai sokféleség csökkenése és romlása esetében. Végül kifejezetten támogatja a környezeti bűncselekményekkel kapcsolatos, nemzetközi szinten kialakuló normatív erőfeszítéseket, és e tekintetben ösztönzi az uniót és a tagállamokat, hogy támogassák az ökocídium nemzetközi bűncselekményként való elismerését és a Nemzetközi Büntetőbíróság alapító okiratának kiegészítését.¹⁹

Az Európai Parlament által hozott támogató döntés mindenképpen mérőkövnek tekinthető az ökocídium szempontjából. Erre utalt a Stop Ecocide

¹⁸ *EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2019* (2019).

¹⁹ European Parliament: *Resolution of 20 January 2021 on Human Rights and Democracy in the World and the European Union's Policy on the Matter. Annual Report. 2019/2020/2208(INI)*. 12.

Foundation egyik alapítója, Jojo Mehta is, amikor a szavazást kifejezetten „ösz-tönzőnek” aposztrofálta.²⁰

Az Európai Parlament álláspontját visszhangozta a Környezeti, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság is, amikor – szintén 2021 januárjában – a vállalatok környezeti károkozásért való felelősségének kérdését vizsgálta.²¹ Megjegyezte, hogy egyre több tagállam köteleződik el az ökocídium nemzeti és nemzetközi szintű elismerése mellett, így felkéri a bizottságot, hogy vizsgálja meg a kérdés uniós relevanciáját is.²² Továbbá felhívták a bizottságot és a tagállamokat, hogy tudatosítsák és népszerűsítsék a környezeti jogok védelmére, az ökocídium nemzetközi jogban való elismerésére vonatkozó megoldásokat, amelyek figyelembe veszik a környezeti károk és a szervezett bűnözés határokon átnyúló jellegéből adódó kockázatokat.²³ Nem véletlen, hogy a parlamenti bizottság kifejezetten utal a határon átnyúló környezeti károk kérdésére és a szervezett bűnözésre. Az Európai Unióban is megfigyelhető az a globális tendencia, hogy a korábban a szervezett bűnözés hagyományosnak tekinthető formáival – ember- és fegyvercsempészet, drogkereskedelem – foglalkozó szindikátusok felismerték a természeti értékekkel kapcsolatos lehetőségeket. Így fokozódó mértékben kell szembenézni a vadvilágból származó fajok és természeti kincsek, például faanyagok, ércek illegális kereskedelmével. Ráadásul a belső piac miatt az EU térsége még inkább kiszolgáltatottnak tekinthető. Hiszen ha egyszer a külső határellenőrzésen sikerül átjutnia az illegális kereskedelem tárgyának, az már szabadon vándorol az egyes tagállamok között – tekintettel az átfogó határellenőrzés hiányára. Ezentúl az Európai Unió nemcsak cél-, hanem fontos tranzitállomás is a kontinensek közötti jogellenes kereskedelmi tevékenységben.²⁴ A környezeti bűncselekmények ellen így szükséges a közös fellépés, amely megerősítésre kerül az Európai Rendőrségi Hivatal Környezeti Bűncselekményekkel kapcsolatos Hálózata (ENVICrimeNet) keretében, felismerve, hogy a vonatkozó büntettek – ideértve az ökocídiumot is – hátrányosan befolyásolják az emberi egészséget, illetve a biodiverzitást.²⁵

2021 áprilisában a Jogi Ügyek Bizottsága is a vállalatok felelősségének kérdését vizsgálta. A Környezeti, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság álláspontját megerősítve felhívta az Európai Bizottságot az ökocídium jelentőségének az uniós jog

²⁰ Stop Ecocide International: *European Parliament Urges Support for Making Ecocide an International Crime*. Press Release (2021. január 21.).

²¹ Committee on the Environment, Public Health and Food Safety: *Opinion of the Committee on the Environment, Public Health and Food Safety for the Committee on Legal Affairs on Liability of Companies for Environmental Damage*. 2020/2027(INI) (2021. január 29.).

²² 2020/2027(INI): i. m. 8. para 42.

²³ 2020/2027(INI): i. m. 8. para 43.

²⁴ A témakörrel bővebben vö.: Sziebig Orsolya Johanna: *A vadvilággal kapcsolatos büntetendő cselekmények nemzetközi jogi keretei*. Doktori értekezés. Szeged, SZTE, 2019. 148–184.

²⁵ 2020/2027(INI): i. m. 7. para 37.

és diplomácia szempontjából való vizsgálatára.²⁶ Nem sokkal korábban a Külügyi Bizottság jelentésében ösztönözte az uniót és a tagállamokat az emberi jogok különleges képviselőjének támogatására, a globális szintű környezeti bűncselekmények elkövetőinek büntethetősége érdekében. Utat kell nyitni továbbá a Nemzetközi Büntetőbíróság és a felek közötti új tárgyalások felé az ökokidium nemzetközi bűncselekményként való elismerésére a Római Statútum értelmében. Végül felszólították a bizottságot és a bizottság alelnökét, valamint a kül- és biztonságpolitikai főképviselet, hogy új programok elfogadásával erősítsék meg a tagállamok nemzeti kapacitását ezeken a területeken.²⁷

Az Európai Parlamentben megvalósult, ökokidiummal kapcsolatos diskurzus fő ösztönzője Marie Toussaint zöldpárti képviselő, aki az Ökokidium Szövetség²⁸ kezdeményezője is. A szövetség olyan parlamenti képviselőket tömörít, akik nyíltan támogatják a Római Statútum kiegészítését, és saját államukban törekszenek az ökokidium-bűncselekmény elismerésére. A szövetség globális, tagokkal rendelkezik az Amerikai Egyesült Államokból, Kanadából, Ausztráliából, több európai országból (például Belgium, Finnország, Svájc, Svédország) és a Fülöp-szigetektől.

Mindeközben átfogó kutatás indult az Európai Jogi Intézetben 2021 februárjában, amely 2022 szeptemberéig tart majd. A projekt célja, hogy az ELI mint a jogszabályi reformok előmozdítója részt vehessen az ökokidium nemzetközi bűncselekményként való elismeréséről folytatott vitában, és konstruktív elemzést, illetve kritikát fogalmazhasson meg a szakértői bizottság által felvetett fogalomjavaslatról. Továbbá meghatározza az ökokidium bűncselekményét jellemző szempontokat és a büntetőeljárás feltételeit, kifejezetten az európai keretek között. Ily módon az ELI-kutatás lehetővé teszi az ökokidium-bűncselekmény azon elemeinek azonosítását, amelyek az uniós jogszabályok elfogadásának jogalapját képezhetik. Ugyanakkor a projekt elősegíti a tudatosság növelését és a támogatás összegyűjtését Európában annak érdekében, hogy az ökokidium büntette bekerüljön a Római Statútumba. A projekt támogatja azokat a jelenlegi politikai és jogi intézkedéseket is, amelyek célja az egész unióra kiterjedő és határokon átnyúló gondossági kötelezettség az ökoszisztémák veszélyeztetésének, illetve tényleges kiterjedt károsodásának, megsemmisítésének vagy elvesztésének megakadályozására. Uniós szinten kell megtiltani minden természetes vagy jogi személynek az ökokidium elkövetésében vagy segítségében való részvételt, az ilyen magatartásokat büntetőjogilag kell szankcionálni. Összességében tehát három fő célkitűzése van a kutatási projektnek. Először is hozzájárul az ökokidium mint nemzetközi bűncselekmény elismeréséhez. Másodszorban szabályozási modellt dolgoz ki az Európai Unió számára az ökokidium uniós

²⁶ Committee on Legal Affairs: *A9-0112/2021 Report on the Liability of Companies for Environmental Damage*. 2020/2027(INI) (2021. május 10.). 9. para 12.

²⁷ Committee on Foreign Affairs: *A9-0039/2021 Report on the Effects of Climate Change on Human Rights and the Role of Environmental Defenders on This Matter*. 2020/2134(INI) (2021. március 10.). 11. para 11.

²⁸ Ecocide Alliance: *Who We Are?* (É. n.) International parliamentary alliance for the recognition of ecocide – Ökokidium Szövetség, nemzetközi parlamenti szövetség az ökokidium elismerésére.

szintű büntethetősége érdekében. Végül ugyancsak szabályozási modellt határoz meg az ökocídiumhoz kötődő polgári jogi jogorvoslati lehetőségekről, amely figyelembe veszi a nemzetközi magánjogi vonatkozásokat is.²⁹

Az Európai Unió szervezetrendszerében mindenképpen beszámolhatunk az ökocídiummal kapcsolatos diskurzus felélénküléséről. A zöldképviselők részéről jelentős támogatást nyert a koncepció. Illetve, mivel egyre több tagállam támogatja individuálisan is a súlyos környezetpusztítás büntethetőségét, várhatóan uniós szinten is hasonló tendenciával számolhatunk. Ezt erősíti meg a 2021 nyarán elfogadott, 2030-ig érvényes biodiverzitás-stratégia is, amely kifejezetten előírja a környezet büntetőjog általi védelméről szóló irányelv felülvizsgálatában rejlő lehetőségek feltérképezését, „köztük az irányelv hatályának kiterjesztését, valamint konkrét rendelkezések beillesztését a büntetések típusaira és mértékére vonatkozóan”.³⁰

Egy európai polgári kezdeményezés az ökocídium jegyében

Az európai polgári kezdeményezés egyedülálló lehetőséget biztosít arra, hogy a polgárok széles körét érintő kérdésekben befolyásolhassák az uniós politikákat és jogalkotást. Bár a polgári kezdeményezések valódi hatékonyságának kérdése megkérdőjeleződik a bonyolult eljárási és érvényességi szabályok miatt, napjainkig a közvetlen demokrácia legerősebb uniós eszközeként áll az uniós polgárok rendelkezésére.³¹ A *Legyen vége az ökocídiumnak Európában: polgári kezdeményezés a Föld jogaiért* elnevezést viselő kezdeményezést 2012 októberében vették nyilvántartásba.³²

A kezdeményezés három fő célkitűzéssel rendelkezett:

„Felkérjük az Európai Bizottságot, hogy fogadjon el jogszabályokat az ökocídium, vagyis az ökoszisztémák kiterjedt károsodásának, pusztításának vagy elvesztésének betiltására és megelőzésére és megakadályozására.

Nyilvánítsák büntetendővé az ökocídiumot, és biztosítsák, hogy természetes és jogi személyek felelősségre vonhatók legyenek az ökocídium elkövetéséért a parancsnoki felelősség elvének megfelelően.

Tiltsák meg és akadályozzák meg az ökocídiumot az európai területeken vagy az uniós joghatóság alá tartozó tengeri területeken, valamint az EU-n kívüli olyan cselekményeket, amelyeket az EU-ban bejegyzett jogi személyek vagy uniós polgárok követnek el.

Biztosítsanak átmeneti időszakot a fenntartható gazdaság megvalósítása érdekében.”³³

²⁹ ELI: *Upcoming Projects: Ecocide* (2021. augusztus 13.).

³⁰ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak: A 2030-ig tartó időszakra szóló uniós biodiverzitási stratégia. Hozzuk vissza a természetet az életünkbe!* COM(2020)380 végleges (2020. május 20.). 4.2.2.

³¹ Vö.: Kiss Lilla Nóra – Sziebig Orsolya Johanna: Defining the Common European Way of Life Exploring the Concept of Europeanness. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 9. (2021), 1. 111–131.

³² *End Ecocide in Europe: A Citizens' Initiative to Give the Earth Rights*. ECI(2012)000012.

³³ Ref. Ares(2012)939067–02/08/2012. European Citizens Initiative: *End Ecocide in Europe: A Citizens' Initiative to Give the Earth Rights*. 2012. 3.

A kezdeményezés indokolásában utal a bevezető gondolatokban már részletezett kedvezőtlen változásokra, mint az üvegházhatású gázok kibocsátásának várható növekedése és a biológiai sokféleség csökkenése. A szervezők meglátása szerint sürgősen új jogszabályok elfogadása szükséges, amelyek megvédik az embereket és a bolygót, elősegítik, hogy a vállalkozások új üzleti modelleket dolgozzanak ki, amelyek magukban foglalják a zöldgazdaságban rejlő lehetőségeket és az erőforrások szűkösségének hatásait, valamint biztosítják a jelenlegi és jövőbeli generációk élethez való jogát.³⁴ Bár a kezdeményezést 2013 januárjában visszavonták, fontos lépésként könyvelhetjük el, hiszen első alkalommal került be konkrétan az ökokídium az uniós diskurzusba mint új fogalom.

Utólag természetesen csak találgatni lehet, de a 2010-es évek elején még a kezdeményezés sikere esetén is csekély eshetőséggel ösztönözte volna az Európai Bizottságot új jogalkotási javaslat benyújtására. Érdekes módon az uniós polgárok gyakran fordultak az európai polgári kezdeményezés eszközéhez, kifejezetten a társadalom széles körét érintő környezetvédelmi ügyekben. Azonban a nyilvántartásba vett kezdeményezések csupán kis százaléka (körülbelül 4-5) került érdemben megválaszolásra az Európai Bizottság által, tekintettel az érvényes gyűjtési időszakhoz kötődő követelményekre. Továbbá még ha sikeresnek is bizonyult az aláírásgyűjtési procedúra, a Bizottság gyakorlatilag eddig egyetlen esetben, az egészséges ivóvízhez kötődő javaslat kapcsán élt az érdemi kezdeményezés jogával.³⁵

Tagállami törekvések

Ahogy arra már korábban utaltam, egyre több uniós tagállam dönt az ökokídium és a Római Statútum kiegészítésének támogatása mellett. Nem meglepő, hogy az elsők között Svédországban is jelentős erők összpontosulnak a legsúlyosabb környezetpusztító magatartások büntethetősége mögött. A svéd Kereskedelmi Szakszervezeti Szövetség³⁶ és az Olof Palme Nemzetközi Központ³⁷ vezetői közös cikkben hívták fel a figyelmet a 2022-ben esedékes Stockholm +50 konferencia jelentőségére, ahol Svédország újra megmutathatja, úttörő a környezetvédelem terén.³⁸ Visszaemlékezve a fogalmi kérdésekre, a svéd kormányzó pártok részéről keresték meg a Stop Ecocide Foundationt, kifejezetten az ökokídium fogalmának meghatározása érdekében.

³⁴ Ref. Ares(2012)939067–02/08/2012. 4.

³⁵ Gombos Katalin – Sziebig Orsolya Johanna: A polgári kezdeményezés mint a közvetlen demokrácia eszköze az Európai Unióban. Jegyzetek az új szabályozás margójára. *Jogtudományi Közöny*, 75. (2020), 12. 556–565.

³⁶ The Swedish Trade Union Confederation.

³⁷ Olof Palme International Center.

³⁸ Az eredeti cikk a *Svenska Dagbla* lap hasábjain jelent meg, 2020. március 3-án *Criminalising Large-scale Environmental Destruction* címmel (*Kriminalisera storskalig miljöförstörelse*).

Franciaország az egyik legfontosabb támogatója az önálló ökocídium-bűncselekmény elfogadásának. Emmanuel Macron a 2019 nyarán rendezett G7-találkozó előtt kifejezetten kimondta, hogy az Amazonas térségében jobb menedzsmentre van szükség az ott zajló ökocídium megállítására érdekében. A 2020-ban Párizsban megrendezett, klímaváltozással foglalkozó találkozón³⁹ elsöprő többséggel támogatták az ökocídiumot. Macron ekkor adott ígéretet a jogi lehetőségek feltérképezésére annak érdekében, hogy az új bűncselekmény a francia jog részévé válhasson.⁴⁰ 2021 áprilisában a francia Nemzetgyűlés megszavazta az új törvényt, amely rendkívüli szigorral sújtana le a környezetkárosítókat. A vétkeseket 10 év börtönrre és 4,5 millió euró pénzbüntetésre is ítélik. Barbara Pompili környezeti miniszter hangsúlyozta, a törvénytervezet kifejezetten a nemzeti történeteket célozza meg, például egy francia folyó szennyezését. Egyúttal a kiszabható környezeti bírságok összegét is megnövelik, akár 100 ezer euró összegre.⁴¹ A Franciaország által tervezettek – amelyek része az ökocídiumszabályozás – alapjaiban változtatják meg a polgárok eddigi életvitelét; nem csoda, hogy ellentétes álláspontok alakultak ki.⁴² A rendelkezések alapján több vegetáriánus étkezést kell biztosítani az államilag finanszírozott étkezdékben. Továbbá a francia repülőterek bővítését blokkolná, és visszaszorítaná a pazarló műanyag csomagolást. A felére kell csökkenteni a talajbetonozás mértékét azért, hogy megtiltja a bevásárlóközpontok építését mezőgazdasági területeken. A rövid időtartamú járatokat (minden olyan belföldi járatot, amelyre van alternatíva, és vonattal kevesebb mint 2 óra 30 perc alatt célba lehet érni) törölni kellene. 2024-től a legszennyezőbb járművek forgalmát korlátozzák a városokban, megnégyszerezve az alacsony kibocsátású övezetek számát. Az évtized közepétől nem lehet energiaigényes házakat bérelni, és 2040-től már nem lehet fosszilis tüzelőanyagokat, dízelolajat vagy benzint használó nehéz tehergépjárműveket forgalmazni.⁴³ A javaslatot 2021 júliusában jóváhagyták, azonban a környezetvédelmi szervezetek jelentős tiltakozását vívta ki, mivel az üvegházhatású gázok kibocsátásának az 1990-es értékhez mért mintegy 40%-os csökkentésének tervét elégtelennek tartják.⁴⁴

Bár a klímaintézkedések terén a francia jogszabály valóban alapot adhat kritikai észrevételeknek, annak büntetőjogi vonatkozásai mindenképpen rendkívül szigorúnak tekinthetők a jelenlegi európai, sőt, globális környezetben.

Belgium ugyancsak élen jár az ökocídium támogatásában. A Zöld Párt már 2020 júliusában javaslatot nyújtott be a parlamenthez annak érdekében, hogy

³⁹ Convention Citoyenne pour le Climat (CCC).

⁴⁰ Incorporating Ecocide into French Law. *The Ecologist*, 2020. július 15.

⁴¹ France Drafts 'Ecocide' Bill to Punish Acts of Environmental Damage. *France24*, 2021. április 17.

⁴² A klímátörvény részletes javaslata.

⁴³ Gouvernement de la France: *L'Assemblée nationale adopte le projet de loi Climat et résilience* (2021. május 4.).

⁴⁴ Natalie Huet: France's New Climate Law Has Just Been Approved. So Why Are Activists So Unimpressed? *Euronews*, 2021. július 20.

az ökokidium nemzeti és nemzetközi szinten is büntetendővé váljon.⁴⁵ Első európai államként szoltaltak fel az ökokidium érdekében 2020 decemberében a Nemzetközi Büntetőbíróság részes feleinek találkozóján. Sophie Wilmès külügyminiszter felszólalásában kifejezte Belgium támogatását: „Ezúton is szeretném megragadni az alkalmat, hogy felhívjam a részes államok figyelmét a súlyos környezeti bűncselekmények tragédiájára. Belgium úgy véli, hogy hasznos lenne megvizsgálni annak lehetőségét, hogy az ökokidium néven ismert bűncselekményeket bevezessék a Római Statútum rendszerébe a következő üléseink munkájának keretében.”⁴⁶ Belgium újonnan alakult kormányának programjában kifejezett célként szerepel az ökokidium nemzeti és nemzetközi szinten való elismerése,⁴⁷ és erre vonatkozóan már javaslat-előterjesztés is történt.⁴⁸

Luxemburg rendelkezik a másik legnagyobb ökológiai lábnyommal a világon, így a környezetvédelmi standardok adaptálása különösen nagy súllyal esik latba.⁴⁹ 2021 februárjában Gusty Graas és Max Hahn képviselők kérdést intéztek a parlamentben az ökokidium lehetséges elfogadásával kapcsolatosan. Jean Asselborn külgazdasági és külügy-, valamint Carole Dieschbourg környezetvédelmi, éghajlat- és fenntartható fejlődési miniszterek válaszukban kifejtették, hogy Luxemburg már megemelte a környezetvédelmi bűncselekményekkel kapcsolatos bírságokat és a börtönbüntetési küszöbértékeket. Az ökokidiumot bár eddig nem ismerik el a törvényekben, de később erre lehetőség adódhat. A két miniszter elmondta, először meg kell állapodni annak egyértelmű meghatározásában, valamint alaposan meg kell vizsgálni a szomszédos államok és az EU álláspontját, gyakorlatát.⁵⁰

Hollandiában a Dutch Party for the Animals elnevezésű párt nyújtott be parlamenti javaslatot 2020 decemberében *Ökokidium: a béke elleni hiányzó bűncselekmény* címmel.⁵¹ A kezdeményezés célja ugyancsak arra irányul, hogy a holland jog integrálja az ökokidium bűncselekményét, valamint támogassa annak nemzetközi elismertségét. A javaslat nem titkolt célkitűzéseként azt több nyelven is elérhetővé teszi majd, mintát biztosítva más államok számára is.

⁴⁵ *Proposition de Résolution visant à inclure le crime d'écocide dans le Statut de Rome de la Cour pénale internationale et le droit pénal belge*. DOC 55 1429/001 (2020. július 8.).

⁴⁶ *Intervention enregistrée de Mme la Vice – Première Ministre et Ministre des Affaires étrangères Sophie Wilmès à l'occasion du Débat général de la 19e session de l'Assemblée des Etats parties au Statut de Rome de la Cour pénale internationale* (é. n.). 1–4.

⁴⁷ *Rapport des formateurs – Verslag van de formateurs – Paul Magnette & Alexander De Croo* (2020. szeptember 30.). 79 para 5.

⁴⁸ *Proposition de résolution visant à inclure le crime d'écocide dans le Statut de Rome de la Cour pénale internationale et le droit pénal belge*. Document parlementaire 55K1429.

⁴⁹ A természeti erőforrások felhasználásáról és az ökológiai lábnyomról lásd *World Overshoot Day* (é. n.).

⁵⁰ A Rôle des affaires Question écrite n° 3422. Sujet: Reconnaissance de l'écocide.

⁵¹ *Initiatiefnota van het lid Van Raan: «Ecocide: de ontbrekende misdaad tegen de vrede»* 35690 Nr. 2 (2020. december 23.).

Finnország külügyminisztere, Pekka Haavisto különleges beszédet mondott az ICC részes felek konferenciája mellett rendezett eseményen, támogatva a sziget-államok ökocídiumjavaslatát.

A spanyol külügyi parlamenti bizottság 2020 telén határozatot fogadott el, amelyben felszólítja a kormányt az ökocídium nemzeti és nemzetközi szintű bűncselekménnyé nyilvánítása lehetőségének tanulmányozására és Vanuatu, valamint a Maldív-szigetek által tett javaslat támogathatóságának vizsgálatára.⁵²

Kitekintés az Egyesült Királyságra

Az Egyesült Királyság már nem tagja az Európai Uniónak, ugyanakkor érdekes kérdés, hogy a posztuniós időszakában miként reagál a globális és európai környezetvédelmi szabályozási tendenciákra. Várhatóan az uniós tagsággal együtt járó környezetvédelmi standardokat megtartják majd a szigetországban.⁵³ Az ökocídium tekintetében Natalie Bennett, a Zöld Párt korábbi vezetője nyújtott be javaslatot. Amennyiben elfogadják, az a brit kormány szilárd elköteleződését fogja jelenteni az ökocídium nemzetközi támogatása mellett, beleértve a Római Statútum kiegészítését. A javaslat július végén a Lordok Házában zajlott vitáján azonban kiderült, hogy több ellentétes nézet is akadályozhatja annak elfogadását. Többek között a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlati működése során felmerült problémák, mint például a joghatósági kérdések is akadályt képeznek a javaslat egyöntetű elfogadása előtt.⁵⁴

A javaslat különlegessége, hogy első alkalommal teszi a jogi szabályozás tárgyává a 2021 tavaszán elfogadott ökocídiumdefiníciót.⁵⁵

Zárógondolatok, lehetséges scenáriók

Az ökocídiummal kapcsolatos lehetséges scenáriók köre jól láthatóan meghatározható. A koncepció újbóli teljes eltűnésére csekély eshetőség mutatkozik, hiszen egyre több uniós tagállam, sőt, az uniós intézmények is támogatóan lépnek fel. Az uniós jog terén várhatóan módosítani fogják a környezeti károkért való büntetőjogi felelősség jogi hátterét, így érdekes lesz végigkövetni, vajon az ökocídium

⁵² La inclusión del delito de ecicidio en el Estatuto de Rome de la Corte Penal internacional y en el Derecho Penal español 161/001736.

⁵³ Vö.: Jacquelyn MacLennan – Genevra Forwood: Environmental Law after Brexit. *White & Case LLP*, 2021. március 9.

⁵⁴ UK Parliament: *Ecocide Volume 814* (2021. július 21.).

⁵⁵ Environment Bill Amendment 287 support for an International Crime; Amendment 293D the Full Definition, as a UK Crime.

konkrétan bekerül-e az újonnan elfogadott jogi aktusba. Mivel a fogalom elsősorban a vállalati felelősség kérdése kapcsán merült fel, valószínűsíthető a kapcsolódó uniós jogforrásba a fogalom bizonyos szintű átemelése, még ha nem is ökocídiumként, hanem bizonyos koncepcionális megfontolások átvételével.

Véleményem szerint az ELI ökocídiumkutatása jelentős hatással lesz a súlyos környezeti károk uniós szintű szabályozására. A modelljogszabály elfogadása az uniós tagállamok számára is segítséget nyújthat annak érdekében, hogy saját nemzeti szabályozásuk keretében miként alkossanak új normákat vagy integrálják az ökocídium koncepcióját. Az önálló, ökocídiummal kapcsolatos uniós jogszabály elfogadása mindenképpen nagy hatással lesz a tagállamok jogára, legyen az egy új irányelv vagy akár rendelet. A pontos megjelenési formáról korai lenne még vitába bocsátkozni, legalábbis jelen tanulmány kereteit mindenképpen meghaladja.

Az európai államok sora – a Benelux államok, Svédország, Finnország, Franciaország és Spanyolország – mindenképpen érdeklődést mutat az ökocídium irányában. Egyes országok már eljutottak a nyílt támogatásig, azonban jogi alapokon nyugvó elköteleződésről csak ritkán beszélhetünk. A zöldlobbi egyre jellemzőbb, bár a felsoroltak közül többen mindig is élen jártak már a korábbi közösségi szintű környezetvédelmi szabályozás előmozdításában is.

Az uniós tendenciák összefonódnak a globális trendekkel, elsősorban a Nemzetközi Büntetőbíróság alapító okiratának kiegészítése kapcsán. A nemzetközi büntetőjog fontos irány, ha a környezeti károk megítélését nézzük, azonban ebben a vonatkozásban nem elhanyagolható az emberi jogok védelmét biztosító fórumok szerepe sem. Mára nem vitás, hogy szoros összefüggés van az emberi jogok élvezete és a környezetminőség között, így a harmadik generációs emberi jogok védelme és a klímapierek sora érdekes szint hozhat az ökocídium nemzetközi jogi elfogadottságába.⁵⁶ A globális szinten megalkotott új definíció utat fog találni a diskurzusba, ennek példaként szolgál az ismertetett brit javaslat is.

A környezetvédelem újonnan felszínre kerülő jogi koncepciói közül az ökocídium az egyik legfontosabb. Nemcsak globálisan, de az Európai Unió és a tagállamok szempontjából is fontos kérdés, támogatásukat adják-e, és ha igen, milyen formában a környezet büntetőjogi védelme érdekében. A koronavírus-járvány is rámutatott, milyen érzékeny egyensúly van az emberiség jóléte és a természet minősége között. Napjaink katasztrófái pedig megkerülhetetlenné teszik a kérdést: vajon századunk végre elhozza-e a környezetvédelmi megfontolások felértékelődését és ezzel egy új, fenntartható társadalmi gondolkodásmód létrejöttét.

⁵⁶ Vö.: Sziebig Orsolya Johanna: Emberi jogok a környezetrombolás árnyékában. Az ökocídium és az emberi jogok kapcsolódási pontjai. *Iustum Aequum Salutare*, 17. (2021), 2. 85–98.

Ecocide in the Law of the European Union – Happenings So Far and Possible Scenarios

Abstract

Today's increasingly frequent environmental disasters point out the negative consequences of climate change, even in the European sphere. The international community and the European Union are working to declare an effective action plan, focusing on sustainable thinking. At the same time, in recent years, the idea of punishing individuals and companies that commit the most severe environmental destructions has re-emerged. The ecocide's history dates back to the 1970s, but it was long removed from the negotiating palette of the International Law Commission and the states. However, the issue of international criminalization has re-emerged. So, in the last decade, ecocide has gained increasing support again. Efforts can be seen in the European Union to adopt a new ecocide law, especially from the green lobby. Meanwhile, we are increasingly encountering the aspect of criminal liability for environmental damage in the EU institutions' discourse and in the Member States' legislation. The present study covers happenings so far, current processes and possible future scenarios. Keywords: ecocide, European Citizens Initiative, environmental law, EU environmental policy, climate change, International Criminal Court

Irodalomjegyzék

- Almond, R. E. A. – M. Grooten – T. Petersen (szerk.): *Living Planet Report 2020. Bending the Curve of Biodiversity Loss*. Gland, WWF, 2020.
- A Rôle des affaires Question écrite n° 3422. Sujet: Reconnaissance de l'écocide.
- Bodnár László: Az „ekocídium” kérdéséről. *Jogtudományi Közlöny*, 29. (1974), 5. 230–239.
- Caesar, Levke – Gerard D. McCarthy – David J. R. Thornalley – Niamh Cahill – Stefan Rahmstorf: Current Atlantic Meridional Overturning Circulation Weakest in Last Millennium. *Nature Geoscience*, (2021), 14. 118–120. Online: <https://doi.org/10.1038/s41561-021-00699-z>
- Committee on the Environment, Public Health and Food Safety: *Opinion of the Committee on the Environment, Public Health and Food Safety for the Committee on Legal Affairs on Liability of Companies for Environmental Damage*. 2020/2027(INI) (2021. január 29.).
- Committee on Foreign Affairs: *A9-0039/2021 Report on the Effects of Climate Change on Human Rights and the Role of Environmental Defenders on This Matter*. 2020/2134(INI) (2021. március 10.).
- Committee on Legal Affairs: *A9-0112/2021 Report on the Liability of Companies for Environmental Damage*. 2020/2027(INI) (2021. május 10.).
- Convention Citoyenne pour le Climat (CCC) (é. n.). Online: www.conventioncitoyennepourleclimat.fr/
- Criminalising Large-scale Environmental Destruction (Kriminalisera storskalig miljöförstörelse). *Svenska Dagbladet*, 2021. augusztus 13. Online: www.svd.se/missvisande-om-vart-arbete-kring-genteknik
- Ecocide Alliance: *Who We Are?* (é. n.). Online: www.ecocidealliance.org/who-we-are
- ELI: *Upcoming Projects: Ecocide* (2021. augusztus 13.). Online: www.europeanlawinstitute.eu/projects-publications/current-projects-upcoming-projects-and-other-activities/upcoming-projects/ecocide/
- End Ecocide in Europe: A Citizens' Initiative to Give the Earth Rights*. ECI(2012)000012. Online: https://europa.eu/citizens-initiative/initiatives/details/2012/000012_hu
- Environment Bill Amendment 287 Support for an International Crime; Amendment 293D the Full Definition, as a UK Crime.
- EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2019* (2019). Online: www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/annual_report_e-version.pdf
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak: A 2030-ig tartó időszakra szóló uniós biodiverzitási stratégia. Hozzuk vissza a természetet az életünkbe!* COM(2020)380 végleges (2020. május 20.).
- European Citizens Initiative: *End Ecocide in Europe: A Citizens' Initiative to Give the Earth Rights*. Ref. Ares(2012)939067 (2012. augusztus 2.). Online: www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/peti/dv/eciendecocideineurope/_eciendecocideineurope_en.pdf
- European Parliament: *Resolution of 20 January 2021 on Human Rights and Democracy in the World and the European Union's Policy on the Matter. Annual Report*. 2019 2020/2208(INI).
- France Drafts 'Ecocide' Bill to Punish Acts of Environmental Damage. *France24*, 2021. április 17. Online: www.france24.com/en/france/20210417-france-drafts-ecocide-bill-to-punish-acts-of-environmental-damage
- Gombos Katalin – Sziebig Orsolya Johanna: A polgári kezdeményezés mint a közvetlen demokrácia eszköze az Európai Unióban. Jegyzetek az új szabályozás margójára. *Jogtudományi Közlöny*, 75. (2020), 12. 556–565.

- Gombos Katalin – Sziebig Orsolya Johanna: *Az európai uniós környezetjogi szabályozás legújabb irányai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- Gouvernement de la France: *L'Assemblée nationale adopte le projet de loi Climat et résilience* (2021. május 4.). Online: www.gouvernement.fr/l-assemblee-nationale-adopte-le-projet-de-loi-climat-et-resilience
- Görgényi Ilona: Környezetvédelmi büntetőjog az európai elvárásokra figyelemmel. *Agrár- és Környezetjog*, 13. (2018), 25. 63–80. Online: <https://doi.org/10.21029/JAEL.2018.25.46>
- Greece Wildfires Spread, Causing Mass Evacuations. *BBC*, 2021. augusztus 7. Online: www.bbc.com/news/world-europe-58124129
- Greene, Anastacia: The Campaign to Make Ecocide an International Crime: Quixotic Quest or Moral Imperative? *Fordham Environmental Law Review*, 30. (2019), 3. 31–47.
- Higgins, Polly: *Eradicating Ecocide, Laws and Governance to Stop the Destruction of the Planet*. 2. kiadás. London, Shephard-Walwyn, 2016.
- Huet, Natalie: France's New Climate Law Has Just Been Approved. So Why Are Activists So Unimpressed? *Euronews*, 2021. július 20. Online: www.euronews.com/green/2021/07/20/france-s-new-climate-law-has-just-been-approved-so-why-are-activists-so-unimpressed
- Incorporating Ecocide into French Law. *The Ecologist*, 2020. július 15. Online: <https://theecologist.org/2020/jul/15/incorporating-ecocide-french-law>
- Initiatiefnota van het lid Van Raan: «Ecocide: de ontbrekende misdaad tegen de vrede». 35690 Nr. 2 (2020. december 23.). Online: www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vleum9a4uvz9
- IPCC: *AR6 Climate Change 2021: The Physical Science Basis* (2021). Online: www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/
- IPCC: *Climate Change Widespread, Rapid, and Intensifying*. Press Release, 2021/17/PR (2021. augusztus 9.). Online: www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2021/08/IPCC_WGI-AR6-Press-Release_en.pdf
- IPCC Working Group I: *Regional Fact Sheet – Europe* (é. n.). Online: www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/factsheets/IPCC_AR6_WGI_Regional_Fact_Sheet_Europe.pdf
- Intervention enregistrée de Mme la Vice – Première Ministre et Ministre des Affaires étrangères Sophie Wilmès à l'occasion du Débat général de la 19e session de l'Assemblée des Etats parties au Statut de Rome de la Cour pénale internationale (é. n.). Online: https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/ASP19/GD.BEL.14.12.pdf
- Kiss Lilla Nóra – Sziebig Orsolya Johanna: Defining the Common European Way of Life Exploring the Concept of Europeanness. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 9. (2021), 1. 111–131.
- La inclusión del delito de ecicidio en el Estatuto de Rome de la Corte Penal internacional y en el Derecho Penal español 161/001736.
- MacLennan, Jacquelyn – Genevra Forwood: Environmental Law after Brexit. *White & Case LLP*, 2021. március 9. Online: www.whitecase.com/publications/alert/environmental-law-after-brexite
- Proposition de résolution visant à inclure le crime d'écocide dans le Statut de Rome de la Cour pénale internationale et le droit pénal belge. Document parlementaire 55K1429.
- Proposition de Résolution visant à inclure le crime d'écocide dans le Statut de Rome de la Cour pénale internationale et le droit pénal belge. DOC 55 1429/001 (2020. július 8.).
- Rapport des formateurs – Verslag van de formateurs – Paul Magnette & Alexander De Croo (2020. szeptember 30.).

- Statement by H. E. John H. Licht Ambassador of the Republic Vanuatu to the European Union, General debate of the 18th Session of the Assembly of State Parties of the Rome Statute of the International Criminal Court* (2019. december).
- Stop Ecocide Foundation: *Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. Commentary and Core Text* (2021. június). Online: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf>
- Stop Ecocide International: *European Parliament Urges Support for Making Ecocide an International Crime*. Press Release (2021. január 21.). Online: www.stopecocide.earth/press-releases-summary/european-parliament-urges-support-for-making-ecocide-an-international-crime
- Sziebig Orsolya Johanna: *A vadvilággal kapcsolatos büntetendő cselekmények nemzetközi jogi kezelei*. Doktori értekezés. Szeged, SZTE, 2019. Online: <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10247/>
- Sziebig Orsolya Johanna: *Ecocide, the New, Yet Old International Crime. Shifting Approaches and Possible Outcomes*. Conference Papers. Timișoara, 13th International Biennial Conference organised by the Faculty of Law of the West University of Timișoara, 2021.
- Sziebig Orsolya Johanna: Emberi jogok a környezetrombolás árnyékában. Az ekocídium és az emberi jogok kapcsolódási pontjai. *Iustum Aequum Salutare*, 17. (2021), 2. 85–98. Online: http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/2021sz/06_SziebigOJ_IAS_2021_2.pdf
- UK Parliament: *Ecocide Volume 814* (2021. július 21.).
- World Overshoot Day* (é. n.). Online: www.overshootday.org/